

УДК 94(477):351.862.4-029:32|323.13:316.647.6(=161.2) «1970»

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2025.33.18>

ПОПЕРЕДЖУВАЛЬНО-ПРОФІЛАКТИЧНІ ЗАХОДИ КДБ ПРОТИ УКРАЇНСЬКИХ ДИСИДЕНТІВ-ПОСТШІСТДЕСЯТНИКІВ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1970-Х РОКІВ

Паска Богдан,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри історії України і методики викладання історії

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

ORCID ID: 0000-0002-5452-5254

Паска Ганна,

доктор філософії (PhD) за спеціальністю «Історія та археологія»,

наукова співробітниця

Івано-Франківського краєзнавчого музею

ORCID ID: 0000-0003-3485-5392

Метою статті є всебічний аналіз особливостей використання Комітетом державної безпеки (КДБ) попереджувально-профілактичних заходів проти постшістдесятицького середовища в другій половині 1970-х років. Методологічною основою статті виступили принципи об'єктивності, історизму, всебічності, наступності, а також комплекс загальнонаукових та спеціально-історичних методів. У роботі використано методи аналізу та синтезу, проблемно-хронологічний, ретроспективний, метод порівняння та зіставлення інформації з різних джерел. Основу джерельної бази становлять матеріали доповідних записок керівництва українського республіканського КДБ на адресу партійних лідерів та московського центру, які зосереджені в Галузевому державному архіві Служби безпеки України (ГДА СБУ). Автори доходять висновку, що попереджувально-профілактичні заходи КДБ у другій половині 1970-х років стали одним із ключових інструментів радянської репресивної політики проти українських дисидентів-постшістдесятичників. Використовуючи мережу агентури, особисті контакти, тиск через офіційні структури та можливості радянських ЗМІ, спецслужба прагнула нейтралізувати активність інтелігенції, схилити інакодумців до публічного каяття та поступової ізоляції від однодумців. Масштабність і системність цієї діяльності сприяли значному скороченню дисидентського середовища та звуженню простору для громадського опору. Попри відсутність відкритих масових репресій проти середовища постшістдесятичників на кішталт початку 1970-х років саме профілактичні методи, що поєднували елементи психологічного тиску, дискредитації та матеріальних заохочень, виявилися надзвичайно ефективними у справі дезорганізації руху. Вони не лише паралізували активність багатьох інакодумців, а й завдали серйозного удару по моральному стану середовища, підірвали довіру між його учасниками й перешкодили численному залученню молодого покоління українців до опозиційної діяльності. У підсумку це стало важливим чинником занепаду дисидентського руху в Україні на початку 1980-х років.

Ключові слова: український дисидентський рух, радянський режим, Комітет державної безпеки (КДБ), постшістдесятичники, попереджувально-профілактичні заходи, репресії.

Paska Bohdan, Paska Hanna. KGB preventive measures against Ukrainian post-sixties dissident activists in the second half of the 1970s

The purpose of the article is a comprehensive analysis of the features of the use of preventive measures by the State Security Committee (KGB) against the post-sixties dissident environment in the second half of the 1970s. The methodological basis of the article was the principles of objectivity, historicism, comprehensiveness, continuity, as well as a complex of general scientific and special-historical methods. The work used methods of analysis and synthesis, problem-chronological, retrospective, comparison and comparison of information from various sources. The basis of the source base is the materials of the report notes of the leadership of the Ukrainian republican KGB addressed to party leaders and the Moscow center, which are concentrated in the Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine (SSA SSU). The author concludes that the preventive and preventive measures of the KGB in the second half of the 1970s became one of the key instruments of the Soviet repressive policy against Ukrainian dissidents-post-sixties. Using a network of agents, personal contacts, pressure through official structures and the capabilities of the Soviet media, the special service sought to neutralize the activity of the intelligentsia, to induce dissidents to public repentance and gradual isolation from like-minded people. The scale and systematic nature of this activity contributed to a significant reduction in the dissident environment and narrowing the space for public resistance. Despite the absence of open mass repressions against the post-sixties environment, such as in the early 1970s, it was preventive methods that combined elements of psychological pressure, discredit and material incentives that proved extremely effective in disorganizing

the movement. They not only paralyzed the activity of many dissidents, but also dealt a serious blow to the moral state of the environment, undermined trust between its participants and prevented the mass involvement of the younger generation of Ukrainians in opposition activities. As a result, this became an important factor in the decline of the dissident movement in Ukraine in the early 1980s.

Key words: *Ukrainian dissident movement, Soviet regime, Committee for State Security (KGB), post-sixties, preventive measures, repressions.*

Постановка проблеми. У другій половині 1970-х років протистояння радянського режиму в особі його основного карального органу – Комітету державної безпеки (КДБ) – проти українського дисидентського руху фактично досягло свого апогею. Активна частина інакодумців вирішила створити легальну правозахисну структуру – Українську громадську групу сприяння виконанню Гельсінських угод (УГГ). Керівництво КДБ, своєю чергою, значно активізувало використання таємних позасудових методів боротьби, а наприкінці десятиліття проти українських правозахисників було організовано чергову хвилю судових репресій. Незважаючи на те що основні сили каральної машини режиму було спрямовано саме на боротьбу з УГГ, активні заходи проводилися також і проти дисидентів із шістдесятницького середовища, які залишалися на волі після генерального погрому 1972–1973 рр. або уже повернулися з ув'язнення. Деякі з них, зокрема Оксана Мешко, Ніна Строката, Надія Світлична, Василь Овсієнко, долучилися до гельсінського руху. Проте переважна більшість інакодумців, незважаючи на симпатії до УГГ та підтримку її діяльності, з тих чи інших причин вирішили не вступати до її складу. Саме такі дисиденти у статті іменуються постшістдесятниками задля того, щоб відрізнити їх від учасників гельсінського правозахисту та діячів підпільних організацій. Найбільш помітними фігурами в середовищі постшістдесятників у другій половині 1970-х років були Юрій Бадзьо, Михайлина Коцюбинська, Борис Антоненко-Давидович, Леоніда Світлична, Михайло Горинь, Атена Пашко, Любомира Попадюк та ін. Проти них репресивні дії ще з початку 1970-х років продовжувалися в рамках справи групової оперативної розробки КДБ під назвою «Блок». Попереджувально-профілактичні заходи проти середовища постшістдесятників займали вагомe місце в загальній структурі репресивних дій КДБ, спрямованих на придушення дисидентського руху та, зрештою, стали одним із ключових чинників призупинення опозиційної громадської активності.

Аналіз основних досліджень. Чимало аспектів вивчення попереджувально-профілактичних методів боротьби КДБ проти українських інакодумців уже перебували в полі зору сучасних українських істориків. Зокрема, Г. Касьянов у своїй монографії згадував окремі випадки профілактичних дій КДБ у вигляді організації «покаяльних виступів» учасників руху опору у засобах масової інформації (ЗМІ) [9, с. 157–164]. Дослідники Ю. Данилюк та О. Бажан у загальному контексті проаналізували здійснювану радянським режимом профілактичну роботу проти учасників опозиційного руху в 1970-х роках [8, с. 153–154]. Історик Т. Ковалевич навів приклади роботи радянських спецслужб щодо посилення суперечностей усередині дисидентського руху протягом досліджуваного періоду [10]. У статті Б. Паски проведено комплексний аналіз ключових особливостей використання приватної профілактики як методу боротьби проти українських дисидентів у 1970-х роках [11].

Тим не менше проблема використання КДБ попереджувально-профілактичних заходів саме проти представників середовища українських дисидентів-постшістдесятників у другій половині 1970-х років ще не ставала предметом комплексного вивчення. Основою джерельної бази статті є матеріали доповідних записок керівництва українського республіканського КДБ, які зосереджено у Галузевому державному архіві Служби безпеки України (ГДА СБУ).

Мета статті – усебічний аналіз особливостей використання КДБ попереджувально-профілактичних заходів проти постшістдесятницького середовища в другій половині 1970-х років.

Виклад основного матеріалу. Ключовим напрямом секретної роботи КДБ проти постшістдесятницького середовища в рамках справи «Блок» було проведення «виховних заходів» з особами, які проявляли нестійкість у своїх поглядах та вже схилилися до відходу від участі в русі опору. Протягом серпня 1976 р. – жовтня 1977 р. така робота через установлення з дисидентами працівниками спецслужби оперативних контактів поряд з одночасним впливом із боку авторитетних агентів, довірених осіб та громадськості здійснювалася проти 21 об'єкта справи «Блок» та 183 близьких до них осіб [5, арк. 94]. Зокрема, регулярна праця на основі особистих контактів велася з науковцями-гуманітаріями Іваном Дзубою та Зеновією Франко, які виступили з публічними каяттями в ЗМІ ще в 1972–1973 рр. Спецслужба забезпечила їм як винагороду сприяння в публікації нових «ідейно витриманих» матеріалів, а через вплив із боку агентури було організовано практично повний відрив об'єктів справи від своїх однодумців. У жовтні 1977 р. керівництво КДБ звітувало про «нейтралізацію націоналістичної діяльності» перекладача Григорія Кочура, літературознавців Віктора Іванисенка та Олексія Ставицького,

музейного працівника Ігоря Герети, жителя Полтавщини Леоніда Мартиненка та окремих інших дисидентів, які виступили у друкованих ЗМІ з критикою українського буржуазного націоналізму та схваленням національної політики Комуністичної партії Радянського Союзу (КПРС) [5, арк. 94–95].

Яскравим прикладом відриву дисидента від середовища руху спротиву з використанням профілактичних методів можна вважати справу Володимира Комашкова – робітника із м. Вишгород Київської обл., який перебував у тісних зв'язках із заарештованим у 1972 р. В. Чорноволом. Протягом багатьох років після хвилі репресій 1972 р. В. Комашкову регулярно через агентуру та довірених осіб КДБ намагалися закріпити переконання про недовіру до нього з боку однодумців, а в дисидентському середовищі поширювалися чутки про нестійкість та сумнівність поглядів і позицій робітника. У результаті в 1974 р. В. Комашков за власною ініціативою зустрівся з раніше відомими йому двома співробітниками КДБ та заявив їм про припинення своєї дисидентської активності. У травні наступного року працівники спецслужби повторно встановили особистий контакт із робітником та в ході регулярних зустрічей і бесід намагалися чинити на нього «позитивний вплив». До початку 1977 р. із В. Комашковим було проведено більше десяти профілактичних бесід, у тому числі за участі керівництва КДБ при Раді Міністрів (РМ) Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР). Дисидент змушений був розповісти про причини своєї участі в русі спротиву, надав два письмові пояснення та завірив, що в майбутньому не буде допускати подібних дій. Зрештою, під час бесіди з кадебістами 12 лютого 1977 р. він заявив, що «виконання взятих на себе обов'язків він вважає не тільки справою його робітничої честі і совісті, а й результатом твердих ідейних позицій», про що надав письмову заяву на ім'я керівництва спецслужби. У результаті було прийнято рішення виключити В. Комашкова з числа об'єктів справи «Блок», проте тимчасово продовжити оперативний контроль за його діями з метою обмеження будь-яких зв'язків із колишніми однодумцями [2, арк. 92–94].

Організацію КДБ виступів представників постшістдесятницького середовища у пресі з покаяльними заявами доцільно розглянути на прикладі черкаського письменника Василя Захарченка, який свого часу був репресований під час генерального погрому та провів у радянських тюрмах і колоніях чотири роки (1972–1976) [12, с. 272–273]. У результаті «виховної роботи» органів КДБ письменник улітку 1977 р. дав згоду виступити в ЗМІ із засудженням діяльності українських дисидентів. За допомогою оперативних працівників спецслужби було підготовлено відповідну статтю авторства В. Захарченка під назвою «Право бути чесним», яка побачила світ на сторінках газети «Літературна Україна» 19 липня 1977 р. [4, арк. 211]. Згодом із цією публікацією цілеспрямовано знайомили в'язнів політичних виправно-трудових колоній, також її передрукували в рупорі радянської пропаганди за кордоном – газеті «Вісті з України». Згідно зі спостереженнями працівників КДБ, ознайомлення зі статтею В. Захарченка політв'язня Василя Лісового та об'єкта справи «Блок» на волі Григорія Кочура сприяло заходам щодо їх подальшої профілактики. Засудили розкаяння черкаського письменника київські дисиденти Ю. Бадзьо, М. Коцюбинська, Л. Світлична та Б. Антоненко-Давидович. Юрій Бадзьо, зокрема, називав покаяльні публікації В. Захарченка, а також давніші статті З. Франко, М. Холодного, Г. Кочура та В. Іванисенка «концепцією обпльовування всяких ідеалів за видимість свободи» та «беззаперечним успіхом КДБ». Після виступу в пресі працівники КДБ «через оперативні та офіційні можливості» надавали В. Захарченку моральну підтримку, намагалися закріпити в нього думку про правильність такого кроку. Зокрема, його стаття отримала одностайну підтримку на засіданні Черкаського відділення Спілки письменників України (СПУ). Два оперативні джерела спецслужби під час бесіди з В. Захарченком схвалили його виступ у ЗМІ та зайняту позицію. Управління КДБ у Черкаській області вжило заходів для організації надсилання на адресу письменника і редакції газети «Літературна Україна» листів «патріотично налаштованих» громадян зі схваленням його дій щодо засудження націоналізму [4, арк. 212–213]. До кінця 1979 р. В. Захарченко під тиском КДБ опублікував у пресі ще декілька статей, спрямованих проти організованих українською діаспорою кампаній захисту учасників правозахисного руху в УРСР [7, арк. 154].

Усього протягом серпня 1976 р. – жовтня 1977 р. у схожий спосіб було організовано покаяльні виступи в пресі семи об'єктів справи «Блок» та 50 наближених до них осіб. Станом на жовтень 1977 р. така робота велася ще з трьома об'єктами та 11 «зв'язками»; окремі з них підготували і передали в КДБ для ознайомлення рукописи своїх заяв. Згідно зі спостереженнями працівників спецслужби, виступи представників руху опору в ЗМІ, як правило, викликали в середовищі інших дисидентів замішання і розгубленість, породжували невіру в перспективи та можливості продовження активної громадської діяльності. Дисидент Ю. Бадзьо заявляв своїм однодумцям, що покаяльні заяви призводять до дискредитації дисидентського руху в цілому, до зниження активності однодумців, через що не спостерігалось значного залучення молоді, як це було в 1960-х роках [5, арк. 95–96].

Станом на квітень 1979 р. керівництво КДБ констатувало, що І. Дзюба, З. Франко та В. Іванисенко повністю порвали свої зв'язки з дисидентським середовищем. Тим не менше з ними продовжували підтримувати оперативні контакти та контролювати поведінку. Для того щоб «виключити можливість рецидивів націоналізму», їм одночасно надавали допомогу в працевлаштуванні, публікації матеріалів, надавали інші заохочення. Аналогічна робота велася з істориком Михайлом Брайчевським, перекладачем Григорієм Кочуром, скульптором Іваном Гончаром, літературознавцем Олексієм Ставицьким, львівськими дисидентами Ярославом Кендзьором, Михайлом Горинем, Михайлом Косівим, жителем Тернополя Ігорем Геретою [6, арк. 86]. Зокрема, із М. Брайчевським у листопаді 1977 р. було встановлено особистий контакт оперативного працівника КДБ. Відповідно до інформації з доповідних записок спецслужби, у результаті здійснюваного впливу історик заявив, що не поділяє поглядів «українських буржуазних націоналістів» та стоїть на марксистсько-ленінських позиціях. Він підготував і передав для публікації матеріали, у яких наголошувалося на спільному походженні трьох східнослов'янських народів відповідно до загальноприйнятої в офіційній радянській історіографії концепції (нарис «Стародавні східні слов'яни») [6, арк. 86–87; 7, арк. 153–154]. Григорій Кочур під значним тиском із боку КДБ у 1977 р. опублікував у газеті «Літературна Україна» статтю та інтерв'ю, у яких «визнав помилки, яких припускався», підтримуючи зв'язки з дисидентським середовищем. Оперативним джерелам КДБ він заявляв про наміри повністю порвати контакти з інакодумцями для того, щоб знову отримати змогу друкуватися [7, арк. 153].

Іноді в рамках попереджувально-профілактичної роботи КДБ із метою ізоляції окремих учасників дисидентського середовища від однодумців поряд зі схиланням до «покаяльних» публікацій у ЗМІ інакодумцям цілеспрямовано надавалося сприяння у працевлаштуванні за межами УРСР. Зокрема, літературознавець Олексій Ставицький, який на початку 1970-х років підтримував тісні контакти з київськими дисидентами, після генерального погрому був підданий профілактичним бесідам, виключений із партії та звільнений із роботи в Інституті літератури ім. Т. Шевченка Академії наук (АН) УРСР. У середині 1970-х років під час розробки О. Ставицького працівники КДБ установили, що він припинив «ворожі дії» щодо радянського режиму; у результаті проведеного в нього на квартирі таємного обшуку жодних самвидавних матеріалів «націоналістичного змісту» не було виявлено. Тому, коли науковець у серпні 1976 р. був вибраний за конкурсом на посаду доцента кафедри російської літератури в м. Комсомольську-на-Амурі (нині Росія), працівники КДБ при РМ УРСР провели з ним низку бесід. Під час розмов із кадебістами О. Ставицький засудив свою колишню поведінку, а також дії окремих представників дисидентського середовища та запевнив, що в майбутньому не буде підтримувати зв'язків із ними; висловив готовність виступити в пресі із засудженням «українського буржуазного націоналізму». Тому керівництво КДБ рекомендувало партійним лідерам не перешкоджати працевлаштуванню мовознавця на території Росії, оскільки «втягнення Ставицького в активний навчальний і творчий процес, припинення контактів із колишніми однодумцями після переїзду буде сприяти становленню його на правильні ідейні позиції». Із ученим було досягнуто домовленості, що на новому місці роботи з ним установлять контакт працівники місцевих органів КДБ, і він передасть їм написані статті проти «буржуазних націоналістів» [1, арк. 311–312]. У листопаді 1979 р. керівництво КДБ звітувало про те, що філолог дотримався своєї обіцянки й опублікував у республіканській пресі декілька «патріотичних статей», а також «у результаті вжитих заходів виховного характеру повністю визнав і засудив свої помилки» [7, арк. 154].

Протягом 1978 – початку 1979 рр. із метою зниження дисидентської активності об'єктів справи «Блок» Михайла Гориня (Львів), Івана Сокульського (Дніпропетровськ), Михайла Масютка (м. Нова Каховка Херсонської обл.) та Раїси Мороз (Івано-Франківськ) на них здійснювали вплив через особисті контакти з оперативними співробітниками спецслужби, агентуру, довірених осіб, родичів та громадськість. Здійснювалися заходи, спрямовані на ускладнення їхніх зустрічей з однодумцями та компрометацію в дисидентському середовищі. Водночас усіляко заохочувалося цілковите втягнення інакодумців до активної праці на робочому місці та участі в житті радянської громадськості [6, арк. 87].

Водночас значне занепокоєння у керівництва КДБ викликали спроби дисидентів переконати однодумців не відходити від участі в русі спротиву. Зокрема, відповідний вплив Оксана Мешко та Іван Світличний намагалися чинити на Г. Кочура, який проявляв вагання та нестійку позицію. Зрештою, у листопаді 1979 р. керівництво КДБ прозвітувало про здійснювану роботу щодо закріплення відповідних успіхів попередньої профілактичної роботи через систему заохочень для дисидентів, які відходили від спілкування з однодумцями та припиняли громадську активність. Спецслужба надавала їм допомогу в публікації творів, працевлаштуванні за власним бажанням тощо. Така співпраця наприкінці 1970-х років надавалася, зокрема, Г. Кочуру, М. Брайчевському, В. Захарченку [7, арк. 153–154]. Щодо

І. Дзюби та В. Захарченка керівництво КДБ уважало за доцільне «після відповідної роботи з ними з позицій СПУ» розглянути питання про поновлення їх у складі Спілки. Що стосувалося М. Брайтчевського та О. Ставицького, то відповідну виховну роботу передбачалося провести через АН УРСР [7, арк. 155–156].

Відповідно до вказівки КДБ при РМ СРСР № 2888 від 02 грудня 1975 р., українські кадебісти під час організації каральної роботи за справою «Блок» намагалися приділяти чимало уваги ретельному вивченню з використанням агентурної мережі не лише об'єктів справи, а й їхніх контактних осіб. Станом на серпень 1976 р. у перевірці КДБ знаходилися 584 такі особи. Із них на 296 осіб було заведено справи оперативного обліку; це були «націоналістично налаштовані» учасники дисидентського руху, які в умовах посиленого тиску з боку каральних органів, як правило, перейшли до вичікувальної тактики. Водночас 288 контактів об'єктів справи «Блок» перевірялися спецслужбою без заведення спеціальних справ, у тому числі 77 – на предмет оперативного використання та вербування. 56 осіб були піддані профілактичним заходам протягом січня-серпня 1976 р., із них 28 – завербовані як агенти КДБ [1, арк. 126].

У результаті посилення тиску з боку каральних органів до жовтня 1977 р. із цих 584 контактних осіб 299 від дисидентської активності відійшли та переважно припинили зв'язки з однодумцями, 86 завербовані в агентурну мережу. Було припинено діяльність 55 осіб, із яких 22 притягнули до кримінальної відповідальності (5 – за «антирадянську діяльність», 17 – за загальнокримінальні злочини); 33-м особам було оголошено офіційне застереження відповідно до Указу Президії Верховної Ради СРСР від 25 грудня 1972 р. Випадковими, на думку КДБ, контактами об'єктів справи «Блок» виявилися 12 осіб, вибули за межі республіки – 13, померли – 5 осіб. Станом на жовтень 1977 р. активні оперативні заходи проводилися тільки щодо 147 контактних осіб (із них 70 – за справами оперативної розробки, 68 – за справами оперативної перевірки, 9 – за справами оперативного спостереження). Відповідно до зібраної у КДБ інформації, 95 осіб займали вичікувальну позицію та на позір проявляли лояльність до режиму, і тільки 52 особи не відмовилися від продовження громадської активності в руслі українського національного руху (продовжували підтримувати зв'язки з об'єктами справи, зберігали самвидавну літературу, слухали й обговорювали закордонні радіопередачі, допускали «наклепницькі вигадки» про радянський устрій). Із 65-ма особами працівники КДБ установили особисті контакти та організували «виховну роботу щодо ідейного роззброєння», а на інших «стримуючий та виховний вплив» здійснювався через агентів, довірених осіб та адміністрацію за місцем роботи; 14 осіб вивчалися на предмет оперативного використання [5, арк. 107–108]. Фактично у результаті діяльності спецслужби протягом 14-ти місяців масштаби дисидентського середовища було скорочено майже в чотири рази.

У наступні роки до квітня 1979 р. зі 147 контактних осіб, які перебували в розробці станом на жовтень 1977 р., 21 особа була профілактована, 59 під впливом виховної роботи на основі особистих контактів із працівниками КДБ та агентурою відійшли від активності в структурі руху опору, 16 виступили у ЗМІ зі статтями проти «українського буржуазного націоналізму». Тим не менше станом на квітень 1979 р. у перевірці КДБ знаходилися 162 контакти об'єктів справи «Блок» (у тому числі за справами оперативної розробки – 26, за справами оперативної перевірки – 7 і за справами оперативного спостереження – 34). Протягом жовтня 1977 р. – квітня 1979 р. спецслужбою було виявлено 95 нових контактних осіб, яких узяли у вивчення на основі отриманих матеріалів про «прояви націоналізму» з їхнього боку [6, арк. 92]. Відповідні дані включали в себе як постшістдесятників, так і учасників та симпатиків українського гельсінського руху, оскільки обидва середовища були досить близькими та перебували в постійних тісних зв'язках.

Як приклад роботи КДБ проти контактів об'єктів справи «Блок» у регіонах простежимо репресивні дії щодо двох жителів м. Косова Івано-Франківської області – учителя Миколи Корпанюка та працівника торгової бази Ярослава Остаха. Вони були взяті в оперативну перевірку спецслужбою в березні 1976 р. У результаті виявилось, що М. Корпанюк та Я. Остах підтримували зв'язки з об'єктом справи «Блок», жителем Києва І. Гончаром, а також «націоналістично налаштованими» киянами В. Трояком, І. Кравцем та ін., від яких отримували матеріали самвидаву (праці І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?», В. Мороза «Хроніка опору», І. Сокульського «На Голгофу», вип. 7–8 журналу «Український вісник»), передруковували їх та намагалися поширювати серед знайомих. Працівники КДБ вирішили застосувати заходи профілактики, і протягом березня-квітня 1977 р. було організовано декілька відповідних бесід з учасниками руху за участі працівників місцевого обласного Управління КДБ. У результаті М. Корпанюк та Я. Остах передали в каральні органи підготовлені самвидавні матеріали, друкарську машинку та 6 кг паперу. У процесі подальшого контролю за поведінкою профілактованих осіб було встановлено, що вони приховали від спецслужби окрему інформацію та під час бесід вели себе не

до кінця щиро. Тому 06 квітня 1977 р. інакодумцям було оголошено офіційне застереження, а оперативне спостереження за ними продовжено [3, арк. 63–64].

Висновки. Таким чином, попереджувально-профілактичні заходи КДБ у другій половині 1970-х років стали одним із ключових інструментів радянської репресивної політики проти українських дисидентів-постшістдесятників. Використовуючи мережу агентури, особисті контакти, тиск через офіційні структури та можливості радянських ЗМІ, спецслужба прагнула нейтралізувати активність інтелігенції, схилити інакодумців до публічного каяття та поступової ізоляції від однодумців. Масштабність і системність цієї діяльності сприяли значному скороченню дисидентського середовища та звуженню простору для громадського опору. Попри відсутність відкритих масових репресій проти середовища постшістдесятників на кшталт початку 1970-х років саме профілактичні методи, що поєднували елементи психологічного тиску, дискредитації та матеріальних заохочень, виявилися надзвичайно ефективними у справі дезорганізації руху. Вони не лише паралізували активність багатьох інакодумців, а й завдали серйозного удару по моральному стану середовища, підірвали довіру між його учасниками й перешкодили численному залученню молодого покоління українців до опозиційної діяльності. У підсумку це стало важливим чинником занепаду дисидентського руху в Україні наприкінці 1970-х – на початку 1980-х років.

Перспективними напрямками подальшого дослідження проблеми вважаємо глибше вивчення агентурно-оперативних заходів КДБ проти українських дисидентів в другій половині 1970-х років, аналіз судових та позасудових репресій проти діячів українського гельсінського руху, а також розгляд методу фабрикування проти українських дисидентів звинувачень у здійсненні кримінальних злочинів.

Література:

1. Галузевий державний архів Служби безпеки України (ГДА СБУ). Ф. 16. Спр. 1054. 326 арк.
2. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 1059. 374 арк.
3. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 1060. 335 арк.
4. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 1062. 299 арк.
5. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 1064. 249 арк.
6. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 1074. 362 арк.
7. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 1078. 458 арк.
8. Данилюк Ю., Бажан О. Опозиція в Україні (друга половина 50-х – 80-ті роки ХХ століття). Київ : Рідний край, 2000. 616 с.
9. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960–1980-х рр. ХХ століття). Київ: Кліо, 2019. 248 с.
10. Ковалевич Т. Засоби тиску на український дисидентський рух та його дискредитація з боку КДБ. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2019–2021. Спецвипуск. С. 423–435.
11. Паска Б. Приватна профілактика як метод боротьби КДБ проти українських дисидентів у 1970-х рр. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 58. Т. 2. С. 20–26.
12. Рух опору в Україні: 1960–1990. Енциклопедичний довідник. Київ: Смолоскип, 2012. 896 с.

Дата першого надходження рукопису до видання: 14.08.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 12.09.2025

Дата публікації: 28.11.2025